

vonatkozásában. A fellendülő családtörténeti kutatásokhoz a genealógiák fontosak és igen érdekesek a különféle hagyományokat megőrkítő néprajzi fejtegetések is. A monográfia pozitívista szemléletét jelenkori történetírásunk már túlhaladta. A középkori forrásfeltárás fejlődésével egy-egy község és a megyék történetéről pontosabb kép rajzolható ki, mint az egyes tanulmányok megírása idején. A községek életében mai történetírásunk már nem a birtokos-változásokra, hanem az ott élő lakosság társadalmi és gazdasági helyzetére fektet súlyt. A felvetődő problémák ellenére azonban a monográfia nemcsak a korabeli közönségnek volt érdekes olvasmány, hanem értékeit a mai napig megőrizte.

Borovszky Samu viszonylag fiatalon, 1912-ben halt meg, és halála után nemcsak Borsod megyei kötete, hanem a monográfia-sorozat is félbemaradt. Az általa szerkesztett utolsó kötetek — mint jeleztük — még a világháború előtt megjelentek, azonban a történelmi események nem tették lehetővé a további folytatást. Így az ország 21 megyéjét bemutatva abbamaradt az a nagy helytörténeti vállalkozás, amelyet kutatóink sokat használtak, még többet bíráltak, azonban azt pótolni vagy hasonlót alkotni eddig még nem sikerült.

Dóka Klára

Toldy Ferenc tanítványa emlékeiben

A Magyar Tudományos Akadémia tagja, irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár Toldy Ferencről, a Honismeretben (1984/6) Hidvégi Lajos érdekes és értékes adatokat közölt. 1985-ben indokolt, hogy a nagy tudós születésének 180. évfordulóján felelevenítsük egyéniségének azokat a vonásait, melyek tisztelettel töltötték el már kortársait is.

Toldy (Schédel) Ferenc 1805. augusztus 10-én született Budán, a ma nevét viselő utca egyik házában, s hetvenedik évének betöltését követően Budapesten halt meg 1875. december 10-én. Halála idején nagyapám, Kovássy Zoltán (a máramarosszigeti tanítóképző későbbi igazgatója), aki akkor még főiskolai tanulmányait végezte, a Máramaros hetilap 1876. február 26-tól megjelent 17—20. számaiban: Emlékbeszéd Toldy Ferenc felett címmel írt, „a tudomány és műegyetemi olvasókör által dicsérettel kitüntetett pályaművet.”

Az évfordulón ebből idézek, hogy olyan embernek a tapasztalata, látása és élményei által eleveníthessük fel a nagy tudós egyéniségét, aki közelebről ismerte őt, akit családi és tanítványi kapcsolat is fűzött hozzá. A fiatalabb kortárs talán felerősödött csodálattal adózott tanítója emlékének, de az egyébként tárgyilagos írásban említett „hódoló tisztelet és kegyelet” itt-ott pátosszal telt hangja mit sem von le Toldy Ferenc munkásságának értékéből.

A megemlékezés idézettel kezdődik:

*„Romlott szív és romlott elme
Kit hazája hő szerelme
Nagy tettekre nem hevít!”*

„E szavakat ír fel fennkölt zászlójára irodalmi géniusunk; e szavaknak varázs ereje lelkesíté a pusztaság kopár szirtjén álló embert; e szavak ösztönözték a göröngyöket lassan, de hatalmas tetterővel egyengető szilárd férfiút; e szavak tüzelték ki nem aluvó lángra a kedélyes öreget, a páratlan munkájú üde aggot... Egy oly férfiúnak elveszhet-e emlékezete, ki hónapok csaknem nyelvet adott? Oh nem! Megmaradt a talaj, mely nem fogja engedni, hogy az elszórt mag ki ne viruljon; él az ifjúság, ... mely nem fogja engedni, hogy azon az úton, melynek göröngyeit Toldy Ferenc oly vasakarattal tördelé, a tétlenség gyoma üssön tanyát.” — emlékezik a tanítvány.

A következőkben rámutat arra a munkára, melyet Virág Benedek, Kazinczy, Horváth István és Bajza József kezdett meg, melyet „üttörő napszámosként” Toldy Ferenc folytatott és tökéletesített. Az életrajzi adatok körében a ceglédi iskola, majd Pest és Kassa jelentik a tanulmányok kezdetét, 1819-től pedig a pesti egyetem bölcsészeti kara a folytatás. „De Toldy Ferenc tovább is akart haladni s ennek tulajdonítható az orvosi tudományokban való sikeres munkássága, melynek eredménye s dija 1829-ben egy tudori oklevél is lett.” Tanulmányai mellett elhatároló volt berlini és párizsi útja, mert „itt kezdé őt megragadni a haza iránti kötelesség lélekemelő tudata.”

„Volt ideje arra is, hogy a »magyar tudós társaság« felállításának szózatát ne hagyja elnémulni... Előbb segédjegyzője volt az académiának és oly ügyszeretettel, oly buzgósággal, oly lankadatlan, s kifáradhatatlan erővel vezette az ügyeket, hogy az académiának lelkévé, nélkülözhetetlen támaszává vált. 1835-ben nyerte el az académiának titkári székét... Irt, dolgozott, fáradozott s nem pihent, hogy az académiának hírnevét felemelje. Így alkotta meg ő a Kisfaludy társaságot is! A hű oktató, a kedves barát, az irodalmi lángszellem nevét örökíti ő meg a Kisfaludy társaság alapkövének letételében. Azonban itt sem állapodott meg; sőt itt kezdődik tulajdonképpen azon irány kezdete, mely lépcsőjét képezte azon ékes csarnoknak, hova Toldy Ferenc munkássága vezette a magyar nemzeti irodalmat.”

Erdemes felelevenítenünk, hogy a tanítvány, a fiatal kortárs milyennek látta példaképe munkásságát. Mint írja: „Toldy Ferenc volt az, ki nem kímélve a fáradalmat, nem kímélve egészségét, bele pillantott a múltnak eltakart világába; ő volt az ki kutató szellemével összebarangolta az országot, hogy felszedje azon kised ereklyéket, melyeknek összealkotásán csodálkozni fog a kinceit nem ismerő honfiúi ész... Felkutatta a porlepte levéltárak százados redőin keresztül a nemes anyagot, s midőn fáradalmainak jutalmát egy óriás kincsalmaz koszorúzta; akkor fogott hozzá az összeállításához, megakarván mutatni hazájának, hogy a törhetetlen fáradalom, egyesülve a legszilárdabb vasakarattal, meg képes teremteni azt, mit a nemzet fiai csak remélni mertek. Végre meglelt a fáradalom édes jutalma a fényes eredményben, meglőn alkotva a magyaroknak *Nemzeti irodalom története*.”

„És itt kezdődik azon korszak második része, mely Toldy Ferenc munkásságának és életének egyik legfőbb szereplését öleli fel s e működés a nehéz tanári állás fáradalmának hű betöltése volt.”

Nézzük most, hogy milyen emlék maradt fenn a tanárról, az emberről. „Mily jól esik visszaideézni a kedves öreg szeretett lényét képzeletem elé — írja Kovássy Zoltán —, midőn az általa megteremtett tudomány fenségét vevé örökmosolygó ajkaira. Mily jól esik hallanom képzeletben a kedvesen csengő hangokat, melyek a tudásnak mind megannyi alapkövét rakosgatták le az ismeretlen fogékony ifjú lelkekbe. Ki tudta volna átültetni a nemzeti irodalmat a jövőendő talajba, mint azon hű-gazda, ki apránként szedegeté össze a magvakat, hogy azok lassanként mind termő fává magasuljanak?”

„Ha láttátok volna őt, midőn szavainak fenségében átható, kised szemei sugároztak; arca égett az örömtől, hogy a haza oltárán áldozhat a múlt idő megdicsőült emlékeinek, hogy az ifjúság talajába csöpögteti át a régen letűnt aranykor romjain ismét felüdült jelent.” Toldy Ferenc a magyar nemzet számára egy oly tudományt alapított, „mely a jövőendő sötétségét tanulságul tünteti föl az ifjúkor törekedő munkássága elé.” „Buzdította tanítványait a munkára; baráti szeretettel osztogatta atyai tanácsait s gyöngé csemetéknek... De míg Toldy Ferenc az iskolában tanár, az életben lelkesült hazafi, a családban a legjobb édesapa; addig a tudományokban folytonos zászlóvivő tudós is volt. Feldolgozott mindent, mit munkátlannal talált, nemcsak mint nyelv-reformátor, de mint szakavatott kritikus, élet író, szerkesztő, gyűjtő, szónok, a leghomályosabb történelmi kűtfők lankadatlan nyomozója, politikai és orvosi író is egyaránt tündökölt a tudományosság tágas mezején, hazánk dicsőségére s a kétkedő külföld bámulására.”

A most felidézett emléksorok — a számunkra már szokatlan, régies hangvétel mellett is —, a közvetlen tapasztalás élményét elevenítik fel. Mindez igazolja, hogy tanítványai példaképnek tekintették a nagy tudóst, mert „... Toldy Ferencnek irodalmi működésén, ha körül tekintünk, rögtön megragadja figyelmünket a számtalan irányú munkássági kör... Tanult, kutatott, dolgozott egész lehellete megszakadtáig, s késő öregségének munkásságaiból is oly terméket birunk, melyeket bármikor állíthatunk az ifjú munkás elé kitűnő példányul.”

A tanítványi megemlékezés lényege — Toldy Ferenc bel- és külföldi tudományos munkásságának ismertetése mellett — a tanítómester iránti, már-már csodálattal telt tiszteletteljes elismerés és a szellemi örökség vállalása. Mert „... léte az volt a nemzetnek, mint a tikkasztó aszálynak a könyört adó eső... Lélekemelő oktatásai oly szilárd sziklavárat alkottak tanítványi keblében, melyet el nem moshat az idő vaskeze.”

Dr. Kovássy Zoltán

